

*Матеріали і дослідження
з археології Прикарпаття і Волині.
Вип. 15. 2011. С. 147–161.*

Володимир ТИЛИШАК

ІНГУМАЦІЇ СХІДНОЇ ОРІЄНТАЦІЇ У ЧЕРНЯХІВСЬКІЙ КУЛЬТУРІ

На могильниках черняхівської культури представлені інгумації різної орієнтації. Переважають поховання, орієнтовані головою у північному та західному напрямках [Симонович, Кравченко, 1983; Никитина, 1985]. Проте, відомі також поховання, орієнтовані у східному та південному напрямках. Оскільки такі захоронення є рідкісними, їм приділено значно менше уваги дослідників. Так, свого часу М. Брайчевський, розглядаючи матеріали Ромашківського могильника, окремо відзначив поховання 22, яке вирізнялося поховальним обрядом: скорчений кістяк орієнтований головою на схід. М. Брайчевський відзначив, що таке положення похованого взагалі не притаманне для черняхівської культури. На його думку, східна орієнтація зустрічається на окремих могильниках культури як виняток. Відтак, особа, яка похована у могилі 22 Ромашківського могильника, не належала до основного населення черняхівської культури, а була представником інших етнічних груп, швидше за все, сарматів [Брайчевский, 1960, с. 145].

Е. Симонович в узагальнюючій роботі, присвяченій поховальним обрядам черняхівської культури, відзначив мізерну кількість усіх інших орієнтацій трупопокладень на черняхівських могильниках порівняно з основними – північною та західною [Симонович, Кравченко, 1983, с. 16].

Г. Нікітіна, не відкидаючи можливість черняхівських поховань із “нестандартними” орієнтаціями, підкреслювала, що це явище винятково рідкісне [Никитина, 1985, с. 44]. Пізніше дослідниця при розробці типології черняхівських інгумацій з використанням методів багатовимірної статистики не виділила в окремий тип поховання східної орієнтації. Згідно з її висновками, на основі послідовної кореляції ознак поховання східної орієнтації потрапляють до групи поховань північної орієнтації і ніколи до групи західних. На думку Г. Нікітіної, це говорить про те, що поховання східної орієнтації здійснені за обрядами, аналогічними для поховань північної орієнтації [Никитина, 1993, с. 151].

Б. Магомедов лише констатує, що окремі поховання зі східною та південною орієнтацією зустрічаються у різних регіонах культури [Магомедов, 2001, с. 27]. Дослідник також припустив, що окремі пам’ятки із південною орієнтацією поховань можуть належати групам сарматів [Магомедов, 2001, с. 27].

Таким чином, стан дослідження черняхівських поховань рідкісних орієнтацій недостатній. Досі лише визнано факт наявності таких поховань та можливого їх зв’язку з окремими сарматськими групами. Проте сучасний етап розвитку “черняхівістики”, що визначає потребу деталізації вивчення культурно-історичних процесів [Петраускас, 1999, с. 27], зумовлює необхідність осмислення і таких явищ у культурі, як поховання “нестандартних орієнтацій” (за висловом Г. Нікітіної), зокрема, орієнтованих головою на схід. На сьогодні не розв’язані питання місця таких поховань у черняхівській культурі, їх розповсюдження, хронології, походження, етнокультурного та соціального змісту. Існує й проблема у визначенні кількості поховань східної орієнтації. У попередніх зведеннях наводиться різна кількість таких могил [пор.: Симонович, Кравченко, 1983, с. 15–16, табл. III; Никитина, 1985, с. 44; Магомедов, 2001, с. 201–202: Прилож. 3]. Все це й визначило потребу звернутись до аналізу поховань східної орієнтації у черняхівській культурі.

До роботи залучено інформацію про 42 поховання східної орієнтації з 25 могильників черняхівської культури (див.: Каталог). Щоправда, щодо частини залучених поховань існують дискусії у достовірності їх орієнтацій чи приналежності до черняхівської культури. Так, на могильнику у Будештах до поховань східної орієнтації можна віднести чотири поховання. Три з них (пох. 177, 185 і 186) скорчені на правому боці (рис. 3, 1–3). Г. Нікітіна поставила під

сумнів приналежність цих поховань до черняхівської культури, відзначаючи, що вони нагадують поховання епохи бронзи [Никитина, 1985, с. 43]. Подібність поховання 177 до поховань епохи бронзи відзначав також і дослідник могильника Е. Рікман [1967, с. 70]. Однак поховання східної орієнтації на правому боці з підігнутими ногами відомі й на інших черняхівських могильниках, зокрема у Чернелеві-Руському – пох. 289.

Крім згаданих, у Будештах східну орієнтацію мало ще поховання 283. Щоправда, Е. Рікман при описі зазначив, що воно орієнтоване у широтному напрямку та відніс його до поховань, витягнутих по лінії захід – схід [Рикман, 1967, с. 69]. Але на фото у публікації [Рикман, 1967, с. 112, рис. 25, 2] стрілка компаса засвідчує східну орієнтацію кістяка (рис. 3, 4).

Також певні запитання виникають щодо деяких захоронень Данченського могильника. Зокрема, деякі сумніви у приналежності до черняхівської культури викликає поховання 375 цього могильника. Це поховання розташовувалось на північно-західній периферії могильника, відділене від основного масиву поховань доволі значною вільною від поховань площею шириною до 40 м. Сусіднє поховання 373 до черняхівських не належить. Інвентар поховання 375 складала 4 підвіски з черепашок “каурі” [Рафалович, 1986, с. 112]. Подібні прикраси (тип 4 підвісок із черепашок молюсків за О. Гопкало) є рідкісними для черняхівської культури [Гопкало, 2008, с. 78]. Щоправда, 4 таких самих черепашок відомі в похованні 236 цього ж могильника [Рафалович, 1986, XLI: 5]. Також у похованні 10 могильника у Привільному виявлено дві підвіски у формі бронзових кілець, на які було нанизано по три черепашки каурі [Кухаренко, 1955, с. 136–138; табл. II: 21, 22].

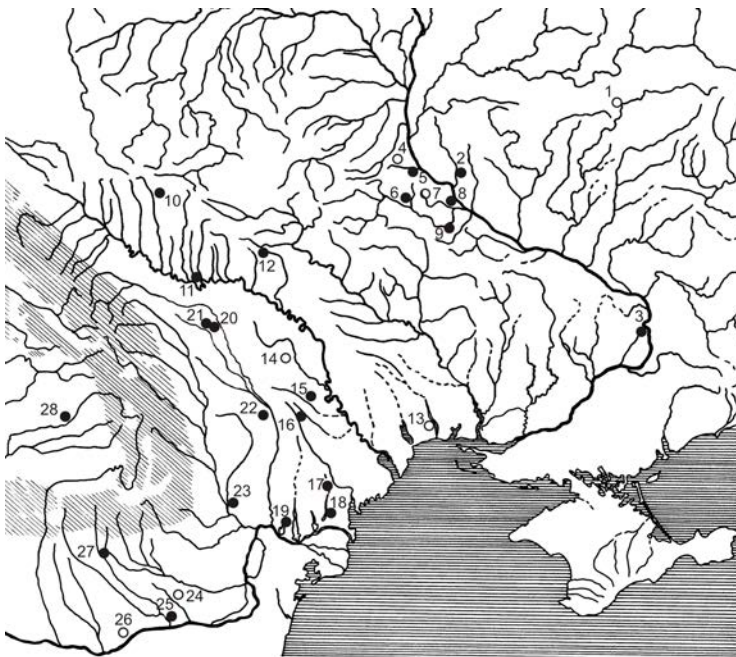
Можливо, східну орієнтацію мало поховання 166 Данченського могильника. Це порушене поховання, але його орієнтація може бути встановлена за розміщенням залишків верхньої частини кістяка у східній частині ями. Проте, це поховання М. Мончинська віднесла до поховань західної орієнтації [Maczynska, 1996, с. 339].

Схожа ситуація і щодо поховання 4 Ранжівського могильника. Це порушене поховання дорослого чоловіка в овальній ямі з заплечиками, орієнтований у широтному напрямку. В могилі знаходились великі плитчасті камені, які зосереджувались у східній частині ями. Залишки скелета лежали у заглибленні, дно якого у східній частині було підмазано зеленою глиною. Ця обставина, а також знахідка черепа в східному кінці заглиблення дозволили автору розкопок припустити східну орієнтацію кістяка [Сымонович, 1979, с. 105]. Г. Нікітіна поставила під сумнів це припущення. Дослідниця відзначає, що кам'яні заклади розбирали над верхньою частиною поховання, а підмазка дна після порушення могили могла зберегтись саме в ногах. Тому східна орієнтація поховання, на її думку, недостовірна [Нікітіна, 1985, с. 43]. Зрештою, і Є. Симонович пізніше цю могилу до поховань східної орієнтації не зарахував [Симонович, Кравченко, 1983, с. 92].

Також певні сумніви викликає черняхівська приналежність поховання 4 могильника Суми-Сад. Ця інгумація східної орієнтації супроводжувалась сережкою із 14-гранним завершенням [Некрасова, 1985, с. 76]. Подібні прикраси поширюються у V–VI ст. [Гавритухин, 2007, с. 32]. Тому поховання пропонують відносити до постчерняхівського горизонту [Казанский, 2010, с. 42].

Два поховання східної орієнтації розкопано у 2000 р. на східній околиці черняхівського могильника Велика Бугаївка на Київщині¹. Можливо, вони, як і сусідні поховання, є черняхівськими. Проте, зважаючи на їх безінвентарність та присутність на пам'ятці матеріалів бронзового та ранньозалізного віків, культурно-хронологічне визначення цих поховань є проблемним [Петраускас, Шишкін, Бабенко, 2000].

¹ Висловлюю щире подяку О. Петраускасу за надану інформацію та можливість використання матеріалів для публікації.

Могильники черняхівської культури із похованнями східної орієнтації:

1.Суми-Сад; 2.Соснова; 3.Привільне; 4.Велика Бугаївка; 5.Обухів; 6.Ромашки; 7.Черняхів; 8.Канів; 9.Журавка-Ольшанська; 10.Чернелів-Руський; 11.Малинівці; 12.Заячівка; 13.Ранжеве; 14.Бравічени; 15.Будешти; 16.Данчени; 17.Холмське; 18.Фурманівка; 19.Nagirneil; 20.Міхелешень; 21.Ханешть; 22.Пітриш; 23.Барча; 24.Копузу; 25.Мітрень; 26.Ойнак; 27.Тиргшор; 28.Синтана-де-Муреш.

● - могильники із достовірними похованнями східної орієнтації

○ - могильники із дискусійними похованнями східної орієнтації

Рис. 1. Карта поширення поховань східної орієнтації на могильниках черняхівської культури

Fig. 1. Map of spreading of burials of eastern orientation at the burial complexes of Cherniakhiv culture

Крім них, у літературі є ще згадки про поодинокі поховання східної орієнтації на могильниках Ойнак [Версіу та інші, 1966, р. 376], Бравічени, Копузу [Магомедов, 2001, с. 201–202]³. Проте більш детальна інформація про дані поховання автору залишилась недоступною.

Карта поширення поховань східної орієнтації в ареалі черняхівської культури демонструє певне тяжіння таких поховань до південно-західних регіонів культури (рис. 1). Більша частина

Існують сумніви і щодо достовірності інформації про поховання східної орієнтації із розкопок В. Хвойки у Черняхові та Ромашках. Так, в Черняхові за матеріалами розкопок першовідкривача культури відомо два поховання (115 та 120) південно-східної орієнтації [Петров, 1964, с. 78; 79]. Проте, дослідження Е. Симоновича показали, що на планах могильника В. Хвойки напрям на північ зміщений від дійсного приблизно на 20° [Симонович, 1967, с. 12]. Тож південно-східна орієнтація поховань насправді може бути південною.

Таким чином, розглянуті вище поховання не можуть вважатись достовірними черняхівськими похованнями східної орієнтації (хоча і виключати можливість їхньої приналежності до черняхівської культури чи їхню східну орієнтацію також не можна)². Тож відомо лише 27 достовірних черняхівських інгумацій східної орієнтації. Інші ж доцільно окреслити як дискусійні.

² Окремо потрібно згадати інгумацію східної орієнтації із с. Глещави Тернопільської області. Дане поховання було досліджене наприкінці XIX століття [Demytrykiewych, 1900, s. 122–125]. У літературі його часто згадують у контексті черняхівської культури, хоча і висловлюють сумніви щодо приналежності до неї [Баран, 1981, с. 65; Симонович, Кравченко, 1983, с. 22; Строць, 2008, с. 51–52]. Ці сумніви, на мою думку, цілком обґрунтовані. Адже ні поховальний обряд (підкурғанне поховання у кам'яному ящику), ні інвентар не є характерними для черняхівської культури. У похованні, яке було порушеним, виявлено біля правої долоні два крем'яних відщепи, а у заповненні ями над ногами – фрагменти нижньої частини скляної посудини. Це була тонкостінна скляна посудина на піддоні доволі великих розмірів: діаметри овального піддону 9 x 7,5 см, найбільший діаметр бочка 13 см. Посудина збереглась на висоту 8,8 см [Demytrykiewych, 1900, s. 124–125; fig. 24c; 25]. Як відзначає В. Демитрикевич, посудина мала мати шийку [Demytrykiewych, 1900, s. 125]. Тож, скоріш за все, це був скляний глек чи флакон. У черняхівських похованнях відомо лише кілька знахідок невеличких флаконів-бальзамінарів [Лихтер 1988, с. 102; рис. 3; Магомедов, 2001, с. 66]. Нехарактерними для черняхівських поховань є й знахідки крем'яних відщепів, хоча і відомі у деяких із них. Наприклад, відщепи знайдені в Оселівці у пох. 16 та 18 [Никитина, 1988, табл. 10: 2, 4; 12: 2, 2a]. Відзначимо, що невеликі крем'яні відщепи відомі у складі інвентарю сарматських (переважно чоловічих) поховань у Подунав'ї [Vaday, 1989, s. 121; Taf. 94: 2; 118: 8; 132: 12; 130: 10–12].

³ Б. Магомедов відзначає ще наявність поховань східної орієнтації у Біленькому [Магомедов, 2001, прил. III], але на цьому могильнику крім черняхівських, розкопані ще поховання бронзового віку. Останні орієнтовані головою на схід. Тому до публікації матеріалів могильника говорити про наявність черняхівських поховань східної орієнтації на могильнику в Біленькому немає можливості.

могильників, на яких відкриті поховання східної орієнтації, розташовані в Мунтенії, Буджаку, Молдавії та сусідніх районах Поділля. Також виділяється регіон Середнього Подніпров'я, де поодинокі поховання східної орієнтації зафіксовані на 7 могильниках (Велика Бугаївка, Журавка-Ольшанська, Канів, Обухів, Соснова, Ромашки, та, можливо, Черняхів). Крім цього, інгумації східної орієнтації відомі на Західному Поділлі (Чернелів-Руський) (рис. 2) і Південному Подніпров'ї (Привільне). А на Волині та Лівобережжі Дніпра (можливо, за винятком Суми-Сад, пох. 4) інгумацій східної орієнтації невідомо.

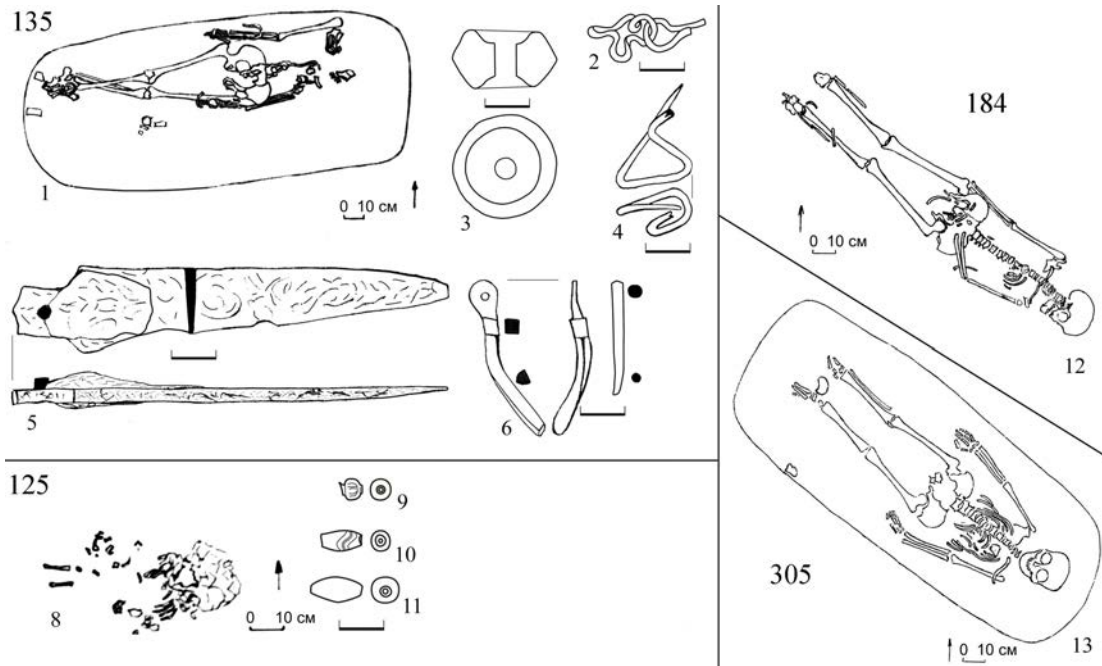

Рис. 2. Поховання східної орієнтації Чернелево-Руського могильника черняхівської культури (плани поховань за І. Геретою, рисунки речей виконані автором): 1–6 – поховання 135; 7–11 – поховання 125; 12 – поховання 184; 13 – поховання 305

Fig. 2. Burial of eastern orientation from Cherneliv-Rus'kyi burial complex of Cherniakhiv culture (plans of burials by I. Hereta, pictures by the author): 1–6 – burial 135; 7–11 – burial 125; 12 – burial 184; 13 – burial 305

На могильниках розкопано переважно поодинокі поховання східної орієнтації. Лише у Чернеліві-Руському, Тиргшорі, а також, можливо, у Будештах і Данченах відомо більшу кількість таких могил (від 3 до 6). На могильниках поховання східної орієнтації не утворювали якихось територіальних груп, а розташовувались розрізнено серед поховань інших орієнтацій⁴.

Серед поховань східної орієнтації домінує випростане на спині положення кістяка. У двох випадках (Канів, пох. Б та Чернелів-Руський, пох. 135) ноги у гомілках були перехрещені, що дозволяє говорити про їх зв'язування. Особлива ситуація у похованні 38 Обухівського могильника. Положення кістяка у могилі близьке до пози “зв'язаного”, ноги тісно притиснуті, кисті рук сильно стиснуті, хребет неприродньо викривлений. В області тазу – слід обгорілого дерев'яного кілка, який проходив у вертикальному напрямку через область живота похованого. Щільно зімкнуті щелепи і затиснуті у кулаки кисті рук можуть свідчити про насильницьку смерть [Кравченко, Петраускас, Шишкін, Петраускас, 2007, с. 372].

⁴ Особливими є ситуації у Будештах та у Великій Бугаївці. У Будештах три скорчені поховання східної орієнтації (177, 185 та 186) розташовувались неподалік один від одного у південній частині могильника, але приналежність цих поховань до черняхівської культури є дискусійною, про що згадувалось вище. Подібна ситуація й у Великій Бугаївці, де два поховання східної орієнтації, культурно-хронологічне визначення яких є проблемним, розташовувались поряд на східній околиці могильника.

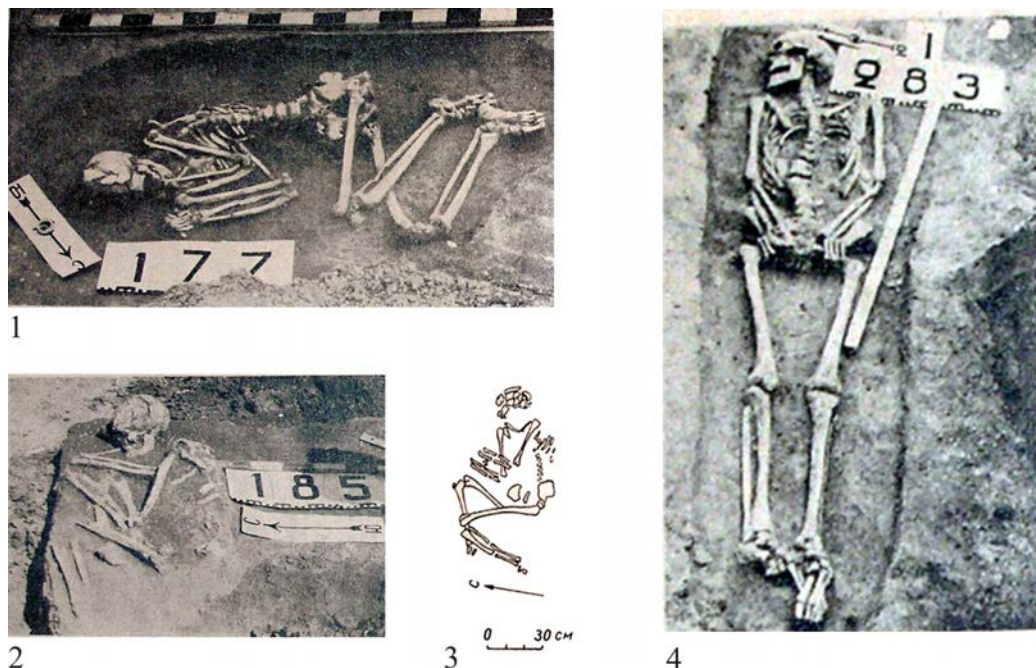

Рис. 3. Поховання східної орієнтації могильника черняхівської культури Будешти (за: Рикман, 1967)

1 – поховання 177; 2 – поховання 185; 3 – поховання 175; 4 – поховання 283

Fig. 3. Burial of eastern orientation from burial complex of Cherniakhiv culture in Budeshty (by: Рикман, 1967)

1 – burial 177; 2 – burial 185; 3 – burial 175; 4 – burial 283

Відомо також і покладання померлих на боці з підігнутими ногами (Будешти (?), Ромашки (?), Черняхів (?), Чернелів-Руський, пох. 289). Але, оскільки більшість із цих поховань, як зазначено вище, є дискусійними, то виділяти скорчені поховання в окрему групу наразі рано. Хоча варто звернути увагу, що зв'язані кістяки (із перехрещеними чи підігнутими ногами) східної орієнтації виявлені на схід від Прута. На території Румунії їх невідомо.

За складом інвентарю серед поховань східної орієнтації можна виділяти кілька груп (рис. 4).

Група 1. Безінвентарні. Найбільш чисельна група, включає 22 (15 достовірних) поховання, що становить 52 % від загальної кількості поховань східної орієнтації.

Група 2. Інвентар обмежується намистом. Включає 8 (7) поховань. Зосереджуються переважно в Буджаку та Мунтенії (Нагірне, Холмське, Мігрень, Тиргшор). До цієї групи також входить поховання 125 Чернелево-Руського могильника (рис. 2, 8–11), та поховання 42 Ромашківського могильника [Симонович, 1979, с. 163, рис. 5: III; 6: 7].

Група 3. Інвентар включає деталі одягу (фібули, пряжки) та особистого спорядження (прясла, ніж, голка). До цієї групи відносяться 4 (3) поховання, що розташовані у Західному Поділлі (Чернелів-Руський, 135) (рис. 2, 1–6), Молдові (Ханешти, 38), Середньому Подніпров'ї (Журавка-Ольшанська, 88).

Група 4. до складу інвентарю входить посуд. До цієї групи можна віднести 7 поховань, щоправда лише 5 із них достовірні (Привільне, 4, Малинівці, 9, Синтана-де-Муреш, 13, Пієтриш, 8, Барча, 97). Причому лише у трьох випадках посуд поєднувався із іншими категоріями інвентарю. Виділяється поховання у Привільному, де до складу інвентарю, крім набору з чотирьох посудин, входили також фібула, пряжка, намистина. У похованні 97 у Барчі, яке було здійснене у великій за розмірами ямі (2,5×1,4 м) і на доволі значній глибині (1,6 м), до складу інвентарю входила гончарна посудина, м'ясна їжа та срібна пряжка [Нісу, ґау, 1980, р. 379]. В усіх інших випадках інвентар обмежувався переважно 1–2 посудинами.

Як бачимо, абсолютну більшість складають поховання безінвентарні чи з мізерним набором інвентарю. Фактично, єдиним винятком є поховання 4 могильника Привільне, що містило порівняно значний набір. Можна додати, що і територіально це поховання відділене від інших поховань східної орієнтації.

Рис. 4. Діаграма розподілу поховань східної орієнтації черняхівської культури за складом інвентарю

Fig. 4. Diagram of division of burials of eastern orientation of Chernyakhiv culture according to their inventory

Скромність інвентарю поховань із східною орієнтацією обмежує можливості визначення їх хронології. Про побутування обряду у середині та другій половині IV століття свідчить їх існування на могильниках, що були закладені у цей час (Холмське, Фурманівка, Нагірне, Синтана-де-Муреш) [Васильєв, 2008, с. 9, 13; Магомедов, 2001, с. 147]. У Чернелеві-Руському до найпізніших поховань, за особливостями планіграфії, можна віднести поховання 184 східної орієнтації. Це поховання, розташоване на південно-східній периферії могильника, за рядом поховань із пізніми формами підв'язних фібул Гороховський/Б3 та трьохшарових однобічних гребенів Томас/Нікітіна III можуть датуватися гунським часом (поховання 186, 187, 198, 202 та ін.).

З іншого боку, час появи інгумацій, орієнтованих головою на схід, залишається не з'ясованим. Наявні дані дозволяють висловити припущення, що цей обряд вже був відомий на другій, "бережанській" фазі (за Є. Гороховським) черняхівської культури, а, можливо, і раніше. Так, до "бережанської" фази може бути віднесене поховання 135 Чернелево-Руського могильника із фібулою варіанту Гороховський/Б1 (рис. 2, 6). У похованні 125 цього ж могильника відома скляна намистина типу Пс III/76 за О. Гопкало (рис. 2, 10). Поширення намистин цього типу дослідниця відносить до другої половини III ст. [Гопкало, 2008, с. 51]. У той же час, А. Коковський намистини, аналогічні обговорюваній поліхромній намистині із пох. 125 Чернелево-Руського могильника, виділив у тип Р8. І, за висновками дослідника, у масломицькій групі вони характерні для кореляційної підгрупи ІВ, яка відповідає ранній фазі пізньоримського часу [Kokowski, 1995, s. 16, 22–23; rys. 4h, 21, 15]. Відзначимо, що подібні намистини в черняхівській культурі рідкісні. Вони поширені у Північному Причорномор'ї, де датуються II–III ст. [Гопкало, 2008, с. 51].

Можливо, до ранніх поховань східної орієнтації у черняхівській культурі можна віднести поховання в Малинівцях, до комплексу якого входила світло-сіра циліндроконічна гончарна

миска. Подібні за формою червонолакові та сіроглиняні миски поширені на провінційно-римських пам'ятках у Подунав'ї [Popilian, 1976, p. 120; pl. XLIV: 772, 777]. Дуже близькі до малинівської форми відомі у карпській культурі Віртишкой-Поянешти [Bichir, 1973, p. 75; pl. LXXXIX: 4, 6; pl. XCIII: 7].

Варто відзначити, що на подільських пам'ятках черняхівської культури відомо кілька знахідок античної і провінційно-римської сіроглиняної столової кераміки. Причому, вони походять із комплексів, що належать до ранніх етапів культури. Так, циліндроконічна миска античної форми відома у похованні 25 Ружичанського могильника, яке вважається одним із найраніших на могильнику [Гороховский, 1988, с. 45; Бажан, Гей, 1992, рис. 1; Шаров, 1992, табл. VI: 90; VII]. Сіроглиняні кухоль та миска провінційно-римських типів виявлені у похованнях 46 та 231 Чернелево-Руського могильника. До складу комплексу поховання 46 входила фібула типу Гороховський А1 та гребінь із дуговидною низькою спинкою, а у похованні 231 виявлена частина (спинка та пружинний апарат) фібули, декорованої рубчастими кільцями, яка, скоріш за все, належать до групи Альмгрен VII. На основі цих знахідок поховання можуть бути віднесені до ранніх етапів черняхівської культури.

До раннього етапу М. Мончинська віднесла і поховання 166 Данченського могильника, яке перекрите похованням 169 із півсферичним кубком з накладним хвилястим декором [Maczynska, 1996, с. 339; Рафалович, 1986, табл. XXXI: 10]. Щоправда, орієнтація цього поховання, як уже згадано, є дискусійною.

Аналіз поховань східної орієнтації дозволяє висловити деякі припущення щодо соціальної ролі та походження похованих головою на схід на черняхівських некрополях. Перш за все, як уже зазначалося вище, впадає в очі скромність супроводжуючого такі поховання інвентаря. Абсолютна більшість поховань не мали інвентаря чи він обмежувався окремими прикрасами чи/ї деталями одягу. Враховуючи цю обставину, можна припустити, що поховані за цією орієнтацією не мали значного соціального статусу в черняхівських общинах, а, можливо, належали до категорії неповноправних. Невисокий статус похованих головою на схід у Чернелеві-Руському підтверджується і спостереженнями над глибинами поховань. На могильнику середня глибина інгумацій східної орієнтації (1 м) менша від середніх глибин поховань північної (1,25 м) та західної (1,67 м) орієнтацій.

Також варто відзначити, що серед черняхівських могил східної орієнтації переважають дитячі та жіночі поховання.

Значно складнішим є питання етнокультурного походження традиції поховань головою на схід. Перш за все, варто зазначити, що серед культур, які були синхронними чи передували черняхівській культурі, поховання із східною орієнтацією переважали на могильниках античних центрів Причорномор'я. Східна орієнтація вважається характерною рисою давньогрецьких поховань [Античные государства..., 1984, с. 224; Корпусова, 1968, с. 17]. У зв'язку із цим, не можна виключати, що інгумації східної орієнтації на черняхівських могильниках пов'язані із давніми еллінами та їх нащадками, які могли бути захопленими в полон під час готських воєн III ст. чи пізніше. Відомо, наприклад, що предки вестготського єпископа Вульфїли походили із Каппадокії і були полонені готами в середині III ст. [Вольфрам, 2003, с. 115]. На користь цього припущення може говорити і знахідка миски античної форми у похованні східної орієнтації в Малинівцях, а також концентрація таких поховань у найближчій до античних центрів південно-західній частині черняхівського ареалу.

Проте традиція поховань головою на схід також відома у сарматському світі. Щоправда, серед сарматських поховань могили східної орієнтації становлять незначну частину. Зокрема, за підрахунками В. Гросу, з 324 сарматських поховань Дністро-Прутського міжріччя з відомою орієнтацією лише 7 були зорієнтовані головою на схід та 15 – на південний схід [Гросу, 1990, с. 32]. Все ж таки, для частини черняхівських поховань східної орієнтації варто припускати сарматське походження. Це, зокрема, поховання 4 могильника у Привільному, яке вирізняється на фоні інших черняхівських поховань східної орієнтації кількісним і якісним складом інвентарю та географічним розташуванням. Про сарматське походження похованого свідчить

і поміщена у могилу ліпна кераміка скіфо-сарматського типу. Безперечно сарматським є поховання 4 могильника Суми-Сад. На це вказує деформований череп похованої [Некрасова, 1985, с. 76]. Також не виключено сарматське походження, принаймні, деяких поховань східної орієнтації на черняхівських могильниках Середнього Подніпров'я. Зокрема, за визначенням Т. Рудич, певні особливості антропологічної будови кістяка із поховання 81 Великобугаївського могильника дозволяють припускати його приналежність до сарматської антропологічної групи [Петраускас, Шишкін, Бабенко, 2000].

Серед дослідників довгий час були поширені погляди про сарматське походження скорчених поховань та поховань із перехрещеними ногами на черняхівських могильниках [Седов, 1978, с. 102]. Зокрема, М. Брайчевський припускав сарматське походження скорченого поховання східної орієнтації у Ромашках [Брайчевський, 1960, с. 145]. Цікавою є й та обставина, що, як уже згадувалося, зв'язані кістяки східної орієнтації в ареалі черняхівської культури виявлені лише східніше р. Прут. Проте останнім часом припущення про сарматське походження традицій зв'язування померлих піддані сумнівам [Гей, 2001–2002, с. 302]. Не виключено, що зв'язування покійників у черняхівській культурі було зумовлене не етнічним походженням, а певними ритуальними причинами чи індивідуальними особливостями померлих, як, наприклад, у похованні 38 Обухівського могильника.

Отже, проаналізовані матеріали дозволяють зробити деякі висновки та узагальнення щодо місця поховань досліджуваної традиції у черняхівській культурі. Передусім потрібно відзначити, що поховання мерців головою на схід у культурі було явищем доволі рідкісним, що дозволяє говорити швидше про винятковий характер таких поховань.

Наявні дані дозволяють висловити припущення, що обряд поховань головою на схід у черняхівській культурі був відомий з середини III століття та побутував до фінального етапу культури.

Скромність інвентарю, переважання у цій обрядовій групі дитячих та жіночих поховань дозволяють висловити припущення про неповноправне становище похованих головою на схід у черняхівських громадах. Не виключено, що поява традиції ховати неповноправних головою на схід пов'язана з давніми еллінами та їх нащадками, які могли бути захопленими в полон під час готських воєн III ст. Водночас, потрібно враховувати, що частина поховань східної орієнтації у черняхівській культурі має сарматське походження. Тож у цілому можна зробити висновок, що за таким обрядом у черняхівських громадах могли ховати переважно неповноправних іноплеменників грецького чи сарматського походження.

КАТАЛОГ поховань східної орієнтації на могильниках черняхівської культури

БАРЧА (Румунія)

Пох. 97. Порушене у давнину поховання дорослої особи у прямокутній ямі із заокругленими кутами (2,50×1,40 м). Орієнтація схід-північ-схід (ENE-VSV). Інвентар включав гончарну банкподібну посудину грубого тіста і залишки м'ясної їжі – жертвоприношення, які розташовувались біля голови, а також срібну пряжку, що знаходилась у районі тазу [Nisic, Țau, 1980, p. 379; fig. 1].

БУДЕШТИ (Молдова)

Пох. 177 (?). Кістяк чоловіка лежав скорчено на правому боці. Череп повернутий вправо. Руки зігнуті в ліктях, а кисті знаходяться перед обличчям. Ноги зігнуті в колінах. Безінвентарне [Рикман, 1967, с. 70].

Пох. 185 (?). Кістяк чоловіка, створює враження скорченого. Права рука закинута за праву щоку, а ліва покладена перед лицем. Інші кістки в безладі. Безінвентарне [Рикман, 1967, с. 70–71].

Пох. 186 (?). Кістяк лежить на правому боці. Руки зігнуті в ліктях і покладені перед лицем. Ноги сильно зігнуті в колінах. Пальці рук переплетені. Кістки масивні [Рикман, 1967, с. 71].

Пох. 283. Кістяк лежить випростано на спині. Кисті на тазі. Ступні не зімкнені. Непорушене. Безінвентарне [Рикман, 1967, с. 69, рис. 25: 2].

ВЕЛИКА БУГАЇВКА (Київська область)

Пох. 79. Непорушений кістяк дитини лежав випростано на спині, головою на схід. Безінвентарне [Петраускас, Шишкін, Бабенко, 2000, рис. 21].

Пох. 81. Поховання дорослої людини (швидше за все, жінки віком 25–30 років). Повністю збережений кістяк лежав випростано на спині, головою на схід із невеликим відхиленням до півночі. Безінвентарне. [Петраускас, Шишкін, Бабенко, 2000, рис. 23].

ДАНЧЕНИ (Молдова)

Пох. 131. Скелет дитини майже повністю зітлів, головою орієнтований на схід. Безінвентарне [Рафалович, 1986, с. 55].

Пох. 166 (?). Поховання в овальній ямі, орієнтованій схід – захід, розмірами 2,2×1,25 м. Стінки вертикальні. Центральна частина поховання перекрита і зруйнована могильною ямою інгумації 169. На дні ями у східній частині розчищені розкидані кістки рук, верхня щелепа, кілька ребер. Інвентар: 14-гранна сердолікова намистина, фрагменти гладкої біконічної миски (21 фрагмент) [Рафалович, 1986, с. 63].

Пох. 375 (?). Поховання здійснене у прямокутній могильній ямі із заокругленими кутами 2,0×1,05 м. Стінки вертикальні, дно рівне. Кістяк порушений. Непорушеними залишились лише гомілкові кістки. Мабуть, кістяк лежав випростано на спині, головою на південний схід. У заповненні могильної ями виявлено фрагмент плечової кістки, зуб. У центральній частині ями біля дна були 4 намистини з черепашок “каури” [Рафалович, 1986, с. 112].

ЖУРАВКА-ОЛЬШАНСЬКА (Черкаська область)

Пох. 88. Поховання підлітка у вузькій овальній ямі. Головою орієнтований на схід, покладений на спині, мабуть, у витягнутому положенні. Під правим стегном знайдена бронзова арбалетна фібула з фасетованою спинкою [Симонович, 1963, с. 27].

ЗАЯЧІВКА (Вінницька область)

Пох. 12. Кістяк орієнтований головою на південний схід. Череп і таз масивніші, ніж в інших похованнях. Поза – на спині з витягнутими вздовж тулуба руками. Інвентаря не має [Хавлюк, 1974, с. 71].

КАНІВ – вул. ПУШКІНСЬКА (Черкаська область)

Пох. Б. Поховання дорослої людини. Збереглися всі кістки скелета. Поза похованого – випростана на спині, руки вздовж тіла, ноги в гомілках перехрещені. Головою орієнтований на схід (?), лицем повернутий до півдня. Інвентаря не виявлено. У заповненні ями фіксувались окремі вуглики і сім дрібних фрагментів кераміки [Петраускас, 1997, с. 194].

МАЛИНІВЦІ (Хмельницька область)

Пох. 9*. Дитяче поховання. Кістяк поганої збереженості лежав витягнуто на спині, головою на схід. Зліва, біля ніг знаходилась перевернута вверх дном сіролискована гончарна миска, а біля неї два плитчастих камені [Пачкова, Яковенко, 1983, с. 57].

МІТРЕНЬ (Румунія)

Пох. 1. Кістяк лежав випростано, на спині (?). Орієнтований у східному секторі горизонту. Поховання порушене. Відсутні кістки хребта, грудної клітки та лівої руки. Біля черепа виявлено намисто [Dolinescu-Ferche, 1966, p. 148; fig. 2, 5].

МІХАЛІШЕНЬ (Румунія)

Пох. 395. Дитяче поховання (infans 1). Кістяк лежав випростано на спині. Безінвентарне [Şovan, 2005, p. 273; pl. 221D].

*У публікації на плані орієнтація показана як північна, але у тексті статті, у звіті та у щоденнику розкопок відзначається східна орієнтація цього поховання.

НАГІРНЕ II (Одеська область)

Пох. 70. Похована дитина головою на схід (азимут 60°). Яма підпрямокутна, сильно округлена. Від скелета залишився частково череп. По боках черепа виявлено 27 цілих і фрагментованих синіх скляних спіралевидних намистин [Гудкова, 1992, с. 6].

ОБУХІВ 1а (Київська область)

Пох. 38. Скелет дорослої особи знаходився в овальній ямі розмірами 1,8×0,7 м. Поза витягнута на спині, головою на схід із відхиленням до півночі. Череп підтягнутий до правого плеча, руки витягнуті і в ліктях притиснуті до грудної клітини, кисті на тазі, права затиснута в кулак. Хребет сильно (неприродно) викривлений, ноги в колінах тісно притиснуті одна до одної. Серед кісток тазу зафіксований слід від обгорілого дерев'яного кілка діаметром 5 см., який був застромлений у похованого. Під кістками скелета знайдено дві намистини. В заповненні ями та і над похованням виявлені фрагменти повторно перепаленої кераміки та залізна вісь із оплавленими залишками бронзової пружинки фібули. У заповненні ями вони потрапили із культового шару могильника [Кравченко, Петраускас, Шишкін, Петраускас, 2007, с. 385].

ПЕТРИШ (Румунія)

Пох. 8. Порушене поховання східної орієнтації. Від скелета залишились розрізнені фрагменти черепа та довгих кісток. Інвентар складається з банкоподібної посудини грубого тіста та фрагменту невисокої із широким устям гончарної посудини із пролощеним орнаментом. У верхній частині заповнення ями виявлено бронзову підв'язну фібулу із фасетованою спинкою (тип Гороховський/Б3) [Zaharia, Zaharia, Palade, 1962, p. 594–595; fig. 6: 4; 7: 4].

ПРИВІЛЬНЕ (Запорізька область)

Пох. 4. Скелет підлітка лежав на спині у випростаному положенні, головою на схід, із витягнутими вздовж тіла руками. Біля правої ключиці була знайдена фібула, біля шийних хребців – сердолікова, чотирнадцятигранна намистина. В області поясу лежав уламок залізної пряжки. На колінах похованого стояла глиняна гончарна миска. Зліва знаходились ще три посудини: невеличка гончарна лощена мисочка; ліпний товстостінний горщик; ліпний товстостінний горщик із горбкуватою поверхнею, яка має вертикальні сліди підчистки пучком трави [Кухаренко, 1955, с. 132–133].

РАНЖЕВЕ (Одеська область)

Пох. 4 (?). Порушене в давнину поховання дорослого чоловіка в овальній ямі із заплечиками, орієнтованій в широтному напрямку. В могилі знаходились великі плитчасті камені, які зосереджувались в східній частині ями. Залишки скелета лежали в заглибленні, дно якого в східній частині було підмазано зеленою глиною. Ця обставина і знахідка черепа в східному кінці заглиблення дозволили автору розкопок припустити східну орієнтацію кістяка. Серед каменів виявлено фрагмент вінець вузькогорлої світлоглиняної амфори [Симонович, 1979, с. 105].

РОМАШКИ (Київська область)

Пох. 22. Скорчений скелет лежав на лівому боці із руками піднятими до голови. Орієнтований головою на схід. Біля черепа знаходилась одна посудина. Розкопки В. Хвойки [Брайчевский, 1960, с. 108–109].

Пох. 42. Сильно порушене поховання дорослої жінки. Кістяк лежав на спині із витягнутими руками. Біля черепа були намисто із скляних сочевицеподібних синіх намистин. Розкопки Е. Симоновича [Симонович, 1979а, с. 163; рис. 5: III; 6].

СИНТАНА де МУРЕШ (Румунія)

Пох. 13. Кістяк лежав на спині. Орієнтація схід-північ-схід (азимут 60°). До складу інвентаря входило два горщики [Kovács, 1912, p. 262; 346].

Пох. 21. Порушене поховання. Орієнтація схід-південь-схід (азимут 100°). Безінвентарне [Kovács, 1912, p. 269; 348].

СОСНОВА (Київська область)

Пох. 547. Поховання порушене. Могильна яма майже прямокутної форми, орієнтована схід-захід. У південно-східній частині яма зруйнована пізнішим будівництвом. На дні, у північно-західній частині ями, виявлені непотривожені кістки ніг, уламки черепа і кілька роздроблених ребер. Залишки кістяка дозволяють говорити, що покійник був покладений на спину, головою на схід. Кривуваті його ноги були широко розімкнуті. У похованні знайдено фрагмент денця ліпної посудини і два уламки стінок гончарного горщика [Сикорский, Махно, Бузан, 1983, с. 8].

СУМИ-САД (Сумська область)

Пох. 4 (?). Поховано молоду жінку з ритуально деформованим черепом. Контури ями простежити не вдалося. Кістяк лежав випростано на спині головою на схід. Ліва рука зігнута, кисть на правому плечі. Зліва від черепа знайдено бронзову сережку із 14-гранним завершенням. Між грудною кліткою і плечовою кісткою правої руки лежала овальна бронзова пряжка з пластинчастим язичком, що має загнутий кінець [Некрасова, 1985, с. 76].

ТИРГШОР (Румунія)

Пох. 9. Поховано дорослу особу. Орієнтація східна із відхиленням на північ, кістяк лежить випростано на спині, череп пошкоджений, руки витягнуті вздовж тіла. Ноги прижаті і випростані. Без інвентаря [Diaconu, 1965, p. 53].

Пох. 187

Поховано дитину. Орієнтація східна із відхиленням на північ. Кістяк лежить випростано на спинці. Під нижньою щелепою синє скляне кругле намисто [Diaconu, 1965, p. 65–66].

Пох. 218. Поховано підлітка. Орієнтація східна із відхиленням на південь. Кістяк лежить на спині, череп повернутий вправо. Ліва рука випростана, права дещо відведена. Ліва нога випростана, права відсутня. Скелет зберігся частково. Під нижньою щелепою синє скляне сферичне намисто [Diaconu, 1965, p. 68].

ФУРМАНІВКА (Одеська область)

Пох. 7. Належало, мабуть, молодій жінці, що похована у могильній ямі овальної форми. Похована лежала на спині ліва рука випростана і прижата до тіла, права зігнута у лікті і долоня знаходилась біля обличчя. Безінвентарне [Сымонович, 1988, с. 152].

ХАНЕШТЬ (Румунія)

Пох. 34. Похований лежав випростано на спині, орієнтований головою в напрямку схід-північ-схід (азимут 60°). Обрисів могильної ями не простежено. В області грудей кістяк порушований. Інвентар: в області тазу виявлений бронзовий округлий щиток із провушиною. Біля правого коліна було фрагментоване пряслице [Zaharia, Zaharia, Şovan, 1993, p. 156; 170, f. 15A].

ХОЛМСЬКЕ (Одеська область)

Пох. 2. Похований лежав на спині витягнуто, головою на схід-південний схід. Здійснене в прямокутній ямі із заплечиками. У головах яма дещо звужується. Ліва рука долонею покладена на таз. Біля плечової кістки правої руки знайдені 4 скляні циліндричні намистини синього кольору 0,7×0,4 см [Гудкова, Фокеев, 1984, с. 58–59].

ЧЕРНЕЛІВ-РУСЬКИЙ (Тернопільська область)

Пох. 9. Порушене сучаними зумляними роботами. Череп і кістки грудної клітки відсутні. Непорушеними збереглися кістки тазу. Кістяк лежав випростано на спині(?). Безінвентарне [Герета, 1974, с. 7].

Пох. 125. Дитяче, порушене. Череп лежить на місці, але він роздушений. Непорушені частково ребра та кисть лівої руки. Інші кістки розкидані або їх бракує. Інвентар: три скляні намистини (типи Ос IV/4; СМВ2; ПсIII/76 за О. Гопкало) [Герета, 1983, с. 5; рис. 22; 23].

Пох. 135. Порушене. Бракує лівого плеча, частини хребта, зовсім нема ребер. Зміщена ключиця. Відсутній череп. Дещо вище були щелепа, уламки ребер, хребця, а також два уламки кераміки. Нижня частина кістяка непорушена. Гомілки перехрещені. Над ступнею знайдено бронзову покручену втрое голку. Над південно-східним краєм таза трапилось світло-сіре

біконічне глиняне пряслице. У заповненні могильної ями на різній глибині знайдено спинку фібули із фрагментом ланцюжка, голку від фібули, залізний ніж, фрагмент гончарної кераміки [Герета, 1984, с. 6; рис. 17].

Пох. 184. Порушене. Орієнтація головою та схід з відхиленням на південь. Покійник лежав рівно на спині. Права рука була витягнена вздовж тулуба, ліва – зігнута в лікті, кисть – на животі. Ноги рівні. Череп перехилений вліво. Відсутні майже усі ребра з правого боку та деякі з лівого боку. Відсічено частини лопаток. Безінвентарне [Герета, 1988, с. 20; рис. 65].

Пох. 289. Поховання поруйноване сучасними роботами. Покійник лежав на правому боці, ноги підігнуті. Чи був інвентар у похованні невідомо [Герета, 1997, с. 7; рис. 18: а, б].

Пох. 305. Кістяк непорушений, лежить випростано на спині, руки витягнуті вздовж тулуба. Орієнтація південно-східна. Могильна яма прямокутна із заокругленими кутами розмірами. Безінвентарне [Герета, 1999, с. 4; рис. 4].

ЧЕРНЯХІВ (Київська область)

Пох. 115 (?). Дитяче трупопокладення, орієнтоване головою на південний схід (?). У складі інвентаря 3 посудини [Петров, 1964, с. 78].

Пох. 120 (?). Скорчене трупопокладення, орієнтоване головою на південний схід (?) [Петров, 1964, с. 79].

ЛІТЕРАТУРА

Античные государства...

1984 Античные государства Северного Причерноморья. – М.

Бажан И.А., Гей О.А.

1992 Относительная хронология могильников черняховской культуры // Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени. По материалам Первых Тихановских чтений (Ленинград, 1988 г.) – Л. – С. 122–257.

Баран В.Д.

1981 Черняхівська культура. За матеріалами Верхнього Дністра та Західного Бугу. – К.

Брайчевский М.Ю.

1960 Ромашки // МИА. – № 82. – С. 100–147.

Васильев А.А.

2008 Сармати та черняхівське населення Буджака в другій половині III – на початку V ст. н.е. Автореферат дисертації на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук. – К.

Вольфрам Х.

2003 Готы. От истоков до середины VI века (опыт исторической этнографии). – СПб.

Гавритухин И.О.

2007 Ингумации, связанные с культурой оседлого населения, и отдельные находки постгунского времени // Восточная Европа в середине I тыс. н. э. (раннеславянский мир. Выпуск 9). – М. – С. 30–33.

Герета І.П.

1975 Звіт про археологічні дослідження в Чернелів-Руському // НА ІА НАН України. – № 1975/89.

1984 Звіт про розкопки могильника черняхівської культури у с. Чернелів-Руський у 1984 р. // НА ІА НАН України. – № 1984/98.

1988 Звіт про археологічні дослідження у Чернелів-Руському у 1988 році // НА ІА НАН України. – № 1988/124.

1997 Звіт про дослідження могильника черняхівської культури у селі Чернелів-Руському в 1997 р. // НА ІА НАН України. – № 1997/111.

1999 Звіт про дослідження могильника черняхівської культури у Чернелів-Руському в 1999р. // НА ІА НАН України. – №1999/52.

Гороховский Е.Л.

- 1988 Хронология черняховских могильников Лесостепи Украины // Труды V Международного конгресса археологов-славистов. В 5-ти тт. Т.4. – М. – С. 34–46.

Гросу В.И.

- 1990 Хронология памятников сарматской культуры Днестро-Прутского междуречья. – Кишинев.

Гудкова А.В.

- 1992 Полевой отчет Буджацкой экспедиции о раскопках могильника черняховской культуры Нагорное II в Ренийском районе Одесской области // НА ІА НАН України. – № 1992/25.

Гудкова А.В., Фокеев М.М.

- 1984 Земледельцы и кочевники в низовьях Дуная I – IV вв.н.э. – К.

Казанский М.М.

- 2010 О постчерняховском горизонте на территории черняховской культуры // Черняхівська культура. Актуальні проблеми досліджень. (до 40-річчя археологічної експедиції НПУ ім. М.П.Драгоманова) 15–17 жовтня 2010 р.: збірка тез доповідей на конференції. – К. – С. 41–45.

Корпусова В.Н.

- 1968 Могильник III–IV вв. н. э. у с. Заморское // Археологические исследования на Украине. – К. – С. 16–18.

Кравченко Н.М., Петраускас О.В., Шишкин Р.Г., Петраускас А.В.

- 2007 Памятники археологии поздне римского времени Правобережной Киевщины. – К.

Кухаренко Ю.В.

- 1955 Поселение и могильник полей погребений в селе Привольном // СА. – XXII. – С. 125–152.

Лихтер Ю. А.

- 1988 Стекло из могильника Оселивка // Могильники черняховской культуры. – М. – С. 101–110.

Магомедов Б.В.

- 2001 Черняховская культура. Проблема этноса. – Lublin.

Некрасова Г.М.

- 1985 Охоронні розкопки черняхівського могильника поблизу м. Суми // Археологія. – Вип. 50. – С. 75–80.

Никитина Г.Ф.

- 1985 Систематика погребального обряда племен черняховской культуры. – М.
1988 Могильник у с. Оселивка Кельменецкого района Черновицкой обл. // Могильники черняховской культуры. – М. – С. 5–97.
1993 Типология труположений в погребальном обряде черняховской культуры // РА. – № 4. – С. 145–159.

Пачкова С.П., Яковенко Э.В.

- 1983 Черняховский могильник у с. Малиновцы на Днестре // Археологические памятники Среднего Поднестровья. – К. – С. 55–61.

Петраускас О.В.

- 1997 Могильник черняховской культуры в г. Каневе ул. Пушкина // Studia Gothika. – Lublin. – II. – S. 189–220.
1999 Могильники черняховской культуры Косаново и Гавриловка. Сравнительная характеристика – хронология, погребальный обряд, этнокультурные особенности. // Сто років вивчення культур полів поховань на Україні. Тези доповідей семінару (Київ, 14–16 грудня 1999 р.). – К. – С. 27–31.

Петраускас О.В., Шишкин Р.Г., Бабенко Р.В.

- 2000 Отчет о раскопках могильника черняховской культуры у с. Великая Бугаевка Васильковского района Киевской области в 2000 году // НА ІА НАН України. – № 2000/13.

Петров В.П.

- 1964 Черняховский могильник (по материалам раскопок В.В.Хвойки в 1900 – 1901 гг.) // МИА. – М. – № 116. – С. 53–117.

Рафалович И.А.

- 1986 Данчены. Могильник Черняховской культуры III–IV вв. н.э. – Кишинев.

Рикман Э.А.

- 1967 Памятник эпохи великого переселения народов. По раскопкам поселения и могильника Черняховской культуры у села Будешты. – Кишинев.

Сикорский М.И., Махно Е.В., Бузан Г.Н.

- 1983 Отчет о работе Переяслав-Хмельницкой археологической экспедиции 1983 года // НА ІА НАН України. – № 1983/157.

Сымонович Э.А.

- 1963 Отчет о работах Среднеднепровской экспедиции ИА АН СССР о работах 1963 г. // НА ІА НАН України. – № 1963/31-а.
- 1967 Новые работы в с. Черняхове // МИА. – М. – № 139. – С. 5–27.
- 1979 Коблевский и Ранжевский могильники около г. Одессы // Могильники черняховской культуры. – М. – С. 63–111.
- 1979а Ромашковский могильник – первый могильник черняховской культуры // СА. – № 3. – С. 155–170.
- 1988 Придунайский могильник Фурмановка // Могильники черняховской культуры. – М. – С. 143–163.

Сымонович Э.А., Кравченко Н.М.

- 1983 Погребальные обряды племен черняховской культуры // САИ. – М. – Д. 1-22.

Строценъ Б.С.

- 2008 Черняхівська культура Західного Поділля. – Тернопіль.

Хавлюк П.І.

- 1974 Заячівський могильник на Вінниччині // Археологія. – Вип. 14. – С. 62–72.

Шаров О.В.

- 1992 Хронология могильников Ружичанка, Косаново, Данчены и проблема датировки черняховской керамики // Проблемы хронологии эпохи Латена и Римского времени. По материалам Первых Тихановских чтений (Ленинград, 1988 г.). – Л. – С. 158–207.

Berciu D., Dolinescu-Ferche S., Rădulescu Gh., Ionescu M.

- 1966 Săpăturile de la Oinak 1960 – 1962 (г. Giurgiu, reg. București) // SCIV. – Т. 17. – № 2. – Р. 375–382.

Bichir Gh.

- 1973 Cultura carpică. – București.

Demytrykiewicz W.

- 1900 Poszukiwania archeologiczne w powiecie Trembowelskim // Materiały antropologiczno-archeologiczne i etnograficzne. – Т. IV – Kraków. – S. 92–125.

Diaconu Gh.

- 1965 Tîrșor. Necropola din secolele III–IV e.n. – București.

Dolinescu-Ferche S.

- 1966 Nekrolola din secolul IV-lea de la Mitreni // SCIV. – Т. 17. – № 1. – Р. 147–156.

Kokowski A.

- 1995 Grupa Masłomęcka z badań nad przemianami kultury gotów w młodszym okresie rzymskim. – Lublin.

Kovács I.A.

- 1912 Marosszentannai nepvanderlasori temető // Dolgozatok III. – P. 250–367.

Maczynska M.

- 1996 West-ost orientierte Koerpergraeber der Cernjachov-Kultur // МАИЭТ. – Симферополь. – С. 338–342.

Nicu M., Țau S.

- 1980 Necropola birituală din secolul al IV-lea e.n. de la Barcea Jud. Galați // Materiale și cercetări arheologice. A XIV-a sesiune anuală de rapoarte. – Tulcea. – P. 374–397.

Popilian Gh.

1976 Ceramica romană. – Craiova.

Şovan O.L.

2005 Nekropola de tip Şantana de Mureş-Černjachov de la Mihălăşeni (jud. Botoşani). – Targovişte.

Zaharia N., Zaharia E., Palade V.

1962 Sondajul din necropola de la începutul epocii migraţiilor de la Pietriş (r. Bîrlad, reg. Jaşi) // Materiale şi cercetări arheologice. – VIII. – P. 591–597.

Zaharia E., Zaharia N., Şovan O.L.

1993 Nekrolola din secolul al IV-lea d. Chr. De la Hăneşti (jud. Botoşani) // Arheologia Moldovei. – Bucureşti. – XVI. – P. 151–189.

Vaday A.H.

1989 Die sarmatischen Denkmäler des Komitats Szolnok // Antaeus. Communicationes ex Instituto archaeologico Academiae scientiarum hungaricae. – Budapest. – 17–18.

Volodymyr TYLISHCHAK

EAST ORIENTED INHUMATION IN THE CHERNIAKHIV CULTURE

The present stage of development of the Cherniakhiv culture study predetermines necessity to comprehend such culture phenomena as a burial place of “non-standard orientation” (after statement of G. Nikitina), in particular, with a head oriented to the east.

The information on 42 burial places of east orientation from 25 burial grounds of Cherniakhiv culture is involved in work. As a whole, the burial of dead persons with head to the east in the culture was the rare enough phenomenon that allows speaking, more likely, about exclusive character of such burial places. The available data permits us to express the assumption that the ceremony of burial with head to the east in Cherniakhiv culture was known from the middle of III century and occurred to the end of the culture.

In the given ceremonial group the majority of burial places have no any stock or scanty set of stocks. Modesty of stock, prevalence in this ceremonial group of children's and female burial places may indicate of not full position of buried with a head to the east in Cherniakhiv communities. It is not excluded that occurrence of tradition to bury not rightful members with a head to the east is connected with an old Hellenes and their posterity who could be captured during time of “Gothic wars” in the middle of the III century. At the same time, a part of burial places of east orientation in Cherniakhiv culture have a Sarmatia origin. Therefore it is possible to draw a conclusion that such a ceremony in Cherniakhiv communities could be applied to the not rightful members of a different tribe of the Greek or Sarmatia origin.